

ORÍGENS I DESENVOLUPAMENT DE LES LLEGENDES DEL PONT DEL DIABLE¹

JOSEP BRUGADA I GUTIÉRREZ-RAVÉ

Resum

En aquest article es destaquen els elements que sostenen les llegendes del pont del Diable. Es fa un repàs dels conceptes i mites que arreu d'Europa i d'una manera similar es refereixen a construccions de ponts en les quals apareix la imatge del diable. Es parla de la temptació, de l'etimologia de la paraula *pont* i de la mitologia que hi ha a l'altra banda del pont, la banda inconeguda de la mort. La llegenda es basa en com la figura de Satanàs tempta els humans i aquest aspecte ja apareix a la Bíblia. Es repassen els indrets geogràfics on des de l'edat mitjana ha perviscut la llegenda i on el diable ha deixat empremta. En la geografia catalana sobretot es posa èmfasi en la llegenda del pont del Dimoni de Santa Eugènia de Ter i el de Sarrià de Ter i de manera similar en altres indrets de França, Suïssa i Itàlia.

Paraules clau

Diable, llegenda, pont, temptació, Bíblia, textos medievals, literatura, mites, ponts del dimoni a Girona i llegendes diabòliques a Catalunya i Europa.

Abstract

This article highlights the elements that support the legend of the Pont del Diable. We review the concepts and myths throughout Europe, which in a similar way refer to bridge constructions and in which the image of the devil appears. There is talk of the temptation, the etymology of the bridge word and the mythology that is on the other side of the bridge, the unknown side of death. The legend is based on how the figure of Satan tempts humans and this aspect already appears in the Bible. We review the geographical places where from the Middle Ages the legend has survived and where the devil has left his mark. In the Catalan geography especially, we focus on the legend of Devil's Bridge in Santa Eugènia de Ter and the one in Sarrià de Ter in Girona and similarly in other places of France, Switzerland and Italy.

Key words

Devil, legend, bridge, temptation, The Bible, medieval texts, literature, myths. Devil's bridges in Girona and diabolical legends in Catalonia and Europe.

¹ El text que segueix és una adaptació de la conferència que amb el mateix títol vaig desenvolupar el dia 21 de maig de 2018 a la Biblioteca Carles Rahola de Girona en el cicle Mites i llegendes de Girona organitzades per l'Institut d'Estudis Gironins.

Abans de referir-nos pròpiament al cos de la llegenda /llegendes del pont del Dimoni, que són per si mateixes força concretes, hauríem de referir-nos als elements, conceptes i mites que han fonamentat o han bastit al llarg de la història els seus orígens. Com veurem, sobre la llegenda hi planen *stricto sensu* alguns mots clau, que ens semblen imprescindibles per situar-nos en la seva gènesi i per entendre el seu desenvolupament. En primer terme, cal fer atenció al concepte TEMPTATIO, TEMPTATIONIS > *temptació*; és evident que la paraula és essencial en tots els fils conductors de la llegenda dels ponts del Diable, perquè apareix algú —element sobrenatural— encarnat en una força del mal, que tempta la força del bé. Al llarg de la història de la nostra cultura han estat diversos els moments i les circumstàncies en què l'home —com afirmava perfectament Xavier Fàbregas— “fluctua entre una sèrie de forces benèfiques i malèfiques, però amb les quals, al capdavant és possible d'entendre's sense dir que s'hi pot parlar i mirar d'arribar a un pacte; ja sigui per mitjà d'un petit suborn, amb interessada llagoteria o plantant-hi cara” (Fàbregas, 1979, p. 78; Dafoe, 2007, p. 71). Aquest sens dubte és un dels pilars essencials de la llegenda del pont del Dimoni: la temptació i el pacte. En el mite germànic del Faust, que des de l'obra de Christopher Marlowe, apareix en la literatura (s. XVI), passant pel *Faust* de Goethe (s. XVIII), Mefistòfil, que encarna la personalitat del diable, manté constants debats amb el personatge de Faust, al qual tempta diverses vegades i no només pretén arribar a un pacte amb ell, sinó que amb les seves arts (o més aviat males arts), s'erigeix també —si s'escau— en constructor de ponts (Goethe, 2008, p. 56, 64, 91-92):

Diu Mefistòfil:

—Ui, quina feina tan entretinguda!
Més aviat *construiré mil ponts...*

I diu Faust: —Fóra cap blasme que *pactéssim*, senyors?

Mefistòfil: —Pacta pel teu vivent. Veuràs totes les menes
d'arts que jo tinc i seràs complagut.
et donaré ço que ningú ha obtingut.

Faust: —Què vols donar si ets un diable?

Una altra paraula que esdevindrà clau per al cos de la llegenda serà la paraula, PAX-PACIS > *fer un pacte*, perquè cadascuna d'aquestes forces

pretén negociar amb l'altre, fer un pacte. Seguidament la localització de tota aquesta llegenda es concreta en un lloc geogràfic on hi ha d'haver un PONTIS, o sia, un pont.

ETIMOLOGIA DE LA PARAULA 'PONT'

La paraula *pont*, deriva del llatí PONS, PONTIS i PONTÍFEX-PONTIFICIS era un mot de la mateixa família que literalment volia dir 'constructor del pont', és a dir, el constructor del que hi ha entre dos mons separats. Ja deia sant Bernat de Claravall (s. XII), *Tractatus de Moribus et Officio episcoporum*, III, 9, que PONTÍFEX era el pont establert entre Déu i l'home. Per aquesta raó, l'arc de Sant Martí és un símbol natural del pontificat. Així doncs, el pont més meravellós i delicat que existeix és l'arc de Sant Martí, que uneix el cel amb la terra i hi estableix una aliança.

Antigament *pontifex-pontificis* era el nom amb el qual s'anomenava un alt funcionari romà encarregat d'un dels ponts del Tíber a Roma i havia de vetllar per fer-ne el manteniment i refer-lo posteriorment si s'esqueia. El nom es referia també al personatge amb funcions religioses paganes. Finalment s'atribuí el nom de SUMMUM PONTIFICIS, PONTIFICIS MAXIMUS al summe sacerdot de l'Església, o sigui el Papa.

Els ponts, en definitiva, uneixen dues ribes separades en què es desconeix què hi ha i què no hi ha a l'altra riba. El simbolisme del pont enllaça una riba amb l'altra. La seva simbologia més concreta és la que representa el pas de la vida a la mort, de la terra al cel, de l'humà al sobrehumà. En multitud de cultures el pont lliga el món sensible amb el suprasensible. Entre altres coses, una banda del pont era per definició la banda de la mort.

En la mitologia grega, Hades (ᾍδης, Hadēs) era el rei dels morts, que es feia invisible, sobirà del món inferior i dels inferns. Hades regna sobre els morts. Recordem que el personatge de Persèfone —en grec antic Περσεφόνη, Persephónē— desapareix de cop un dia que anà a buscar flors pel camp i que és raptada —de nit!— per Hades, senyor dels inferns i la tenia presonera entre els morts i no l'alliberà. Hades, que tingué per companya Persèfone, ja era un amo desprietat que no permetia a cap dels seus súbdits tornar a la terra, entre els vius. Hades s'apareix de nit a Persèfone com posteriorment el diable s'apareix a la noia que vol traspasar la riba del riu. Hades, doncs, era assistit per éssers inferiors o *daimonis* els quals estaven a les seves ordres. Per exemple, el vell barquer Caront, que, brut i esparracat, des de

l'Estígia, amb una petita barca passava les ànimes d'una banda a l'altra del riu Aqueront (Ἀχέρων), a la regió grega de l'Èpir; o Persèfone, filla de Cronos i Rea, i germana de Zeus, que arribà a ser una de les més belles noies de la terra, retinguda pel malvat Hades, esdevingué doncs, reina dels inferns i al capdavant va convertir-se en una reina cruel, raptada per Hades.² Doncs bé, aquesta llegenda mitològica grega en la qual una noia és temptada i raptada de nit —insistim— per Hades el maligne, ja ens posa en antecedents del que serà ulteriorment la llegenda del dimoni que tempta una noia per passar un pont. També podem remetre'ns, en aquest sentit de la temptació, a la figura i a la iconografia de Pan (Πάν), que era un déu de la mitologia grega relacionat amb els pastors, al qual es representava com una mena de geni, meitat home, meitat animal, un faune en definitiva amb la cara barbuda i amb expressió bestial el qual perseguia, amb una considerable lascívia i activitat sexual, les nimfes i els minyons tendres (Grimal, 1982, p. 402-403). Per tant, amb el faune Pan que perseguia les noies i les temptava sexualment tenim un precedent del que s'esdevindrà ulteriorment amb el diable temptador.

EL DIABLE I EL 'PACTUS'

La paraula *diable* procedeix del llatí DIABOLUS i alhora aquesta del grec Διάβολος, DIÀBOLOS, que vol dir 'el qui desuneix o calumnia'. DAIMÓNION, δαίμων > del grec, que volia dir 'geni, divinitat inferior', passà al llatí tardà com a DAEMONIUM > àngels dolents o diabòlics i posteriorment en la tradició hebraica se l'anomena SATAN. DIABLE: és l'aspecte atònic o subterrani de la divinitat celeste, el déu caigut del cel. Representa el poder del mal, la força antagonica del bé, en etern dualisme teològic, cosmogònic i psicològic que contraposa veritat i mentida, llum i tenebres, cel i infern (Soler i Amigó, 1998). El diable, doncs, es una divinitat, "tectònica, relacionable amb les activitats ígnies subterrànies" (Soler i Amigó, 1998, p. 77).

El concepte DIABOLUS > *diable*, és una elaboració del judaisme tardà, ja que a la Bíblia, en el llibre del Gènesi, el temptador no és encara el diable, sinó la serp. En el Nou Testament, ja no es parla solament del diable, sinó de legions de diables dirigits per Satan (terme hebreu), d'aquí Satanàs o Beelzebub; Satan, que significava originàriament 'adversari'.

² Vegeu explicació del mite al detall, a Fàbrega, 2000, p. 34; Grimal, 1982.

De fet, i abans de comentar la presència del diable en alguns textos i iconografies medievals, quan es desenvolupa el maniqueisme i en la ulterior història de la demonologia, hem de subratllar que l'origen del mal apareix ja en molts textos de la Bíblia, començant pel llibre del Gènesi, en el qual hi llegim la falla orfídicoarbòria de la temptació que fa la serp a Eva com a animal més astut. La serp enganya Eva i val a dir que és el simbolisme del Diable (Gn 3,1-4). La serp simbolitza la seducció de la força per la matèria, Jasó per Medea, Hèrcules per Onfal, Adam per Eva i el repel·lent rèptil acaba esdevenint el símbol iconogràfic de la luxúria. El diable busca, doncs, la perdició dels homes i tempta la figura de Jesús (Mt 4).

4. “Aleshores l'Esperit va conduir Jesús al desert perquè el diable el temptés. Jesús dejunà quaranta dies i quaranta nits, i al final tenia fam. El temptador se li acostà i li digué:

—Si ets fill de Déu, digues que aquestes pedres es tornin pans.

Però ell va respondre:

—L'Espectura diu: l'home no viu només de pa; viu de tota paraula que surt de la boca de Déu.

Llavors el diable se l'endú a la ciutat santa, el posa dalt de tot del temple i diu:

—Si ets fill de Déu, tira't daltabaix. Diu l'Espectura: donarà ordre als seus àngels i et duran a les palmes de les mans perquè els teus peus no ensopeguin amb les pedres.

Jesús li contestà:

—També diu l'Espectura: no temptis el senyor Déu.

Després el diable se l'enduu dalt d'una muntanya molt alta, li mostra tots els reialmes del món i la seva glòria i li diu:

—Et donaré tot això si et prosternes i m'adores.

Li diu Jesús:

—Vés-te'n, Satanàs! Diu l'Espectura: adora el Senyor, el teu Déu, dóna culte a ell tot sol.

Llavors el diable el va deixar, i vingueren uns àngels i el serviren.

En l'evangeli apòcrif de sant Bartomeu ja es parla del diabòlic com a antic: *serpens antiquus qui vocatum diabolus*, cap. XII, v. 9, cap. XV, v. 2.

El Llibre de l'Apocalipsi recull aquesta tradició per presentar el domini del maligne sobre el món. En el llibre de l'Antic Testament se'ns apareixen

Sàtir i el boc en una escena luxuriant. Foto de l'autor. Museu Nacional de Nàpols.

Diable de la plaça del Vi (a la ciutat de Girona), menairó tal vegada amatent per endur-se les ànimes dels pecadors gironins que a les nits freqüentaven les tavernes. S. XV? Foto de l'autor.

diversos episodis sobre les obscures forces del mal: Tobies (Tb 7-8), en el Llibre d'Isaïes, en el Levític o l'aparició de sàtirs i bocs i dracs, sens dubte de natura malèfica; en els diversos llibres bíblics són una representació del diable. Al segle VI els dracs eren els símbols del diable i del paganisme (Le Goff, 1977). No sols la serp, sinó en general tots els rèptils són considerats a la Bíblia animals "no desitjats". Molts animals havien gaudit de qualitats diabòliques a la Bíblia; vegem el cas de Leviatan, bèstia creada per Déu associada a Satanàs que surt en diferents històries bíbliques:

"Aquell dia, el Senyor, amb la seva espasa dura, gran i forta, actuarà contra Leviatan, la serp esmunyedissa i tortuosa i matarà aquest Drac de la mar." Is 27,1.

"També aparegué al cel un altre senyal prodigiós; un gran drac roig que tenia set caps i deu banyes." Ap 9, 7-10.

L'aparició de serps o dracs de múltiples caps són freqüents en l'Antic Testament. Per altra banda, el diable té, al llarg de la història de la demonologia, un renom merescut pel seu enginy extraordinari construïnt ponts, aqüeductes, camins, castells, torres, voltes, escales i altres edificacions monumentals i pel seu poder de fer miracles malèfics o enganyosos, així com

també la capacitat de remoure grans roques. Xavier Fàbregas assenyalava que “el dimoni és sempre una figura a la mesura humana, amb el qual es pot discutir i àdhuc fer-hi una juguesca” (Le Goff, 1977, p. 82).

A l'edat mitjana, “tot es configurava amb un caràcter dual, el dimoni o esperit del mal, DEUS INVERSUS”, personificava tot allò que anava en contra de l'ordre natural dels esdeveniments. Sembla que és a partir de l'any 1000 quan comencen a proliferar ja moltes més representacions del diable, imatges, no cal dir esgarrifoses, repulsives i tremendes. El diable tempta amb plaers, riqueses i poders; món, dimoni, carn, són els tres enemics de l'ànima. Ens explica perfectament ja Raoul Gabler, monjo que va viure a la gran abadia de Cluny, en una crònica escrita l'any 1000, com el diable, pèrfid, astut i atrevit, procedia a temptar molt sovint els mateixos monjos de l'abadia (Il Glabro, 1990; Duby, 1993):

TUM ETIAM INFESTATIONIBUS SINISTRORUM SPIRITUUM”, “ERAT FALACISSIMUS DEMON”, “FORMA HOMUNCULI TETERRIMES SPECIES, ERAT ENIM, QUANTUM A ME DIGNOSCI POTUIT, STATURA MEDIOCRIS, COLLO GRACILI, FACIE MACILENTA, OCCULIS NIGERRIMIS, FRONTE RUGOSA ET CONTRACTA, DEPRESSIS NARIBUS... LABELLIS TUMENTIBUS, MENTO SUBSTRACTO AC PERANGUSTO, BARBA CAPRINA, AURES IRTAS, DORSO GIBATO, ETC.

En el *Malleus maleficarum*, de finals del segle XV, el diable és presentat també com aquella criatura malèfica, més delerosa de temptar les persones bones que les dolentes (Sprenger & Kramer, 1486).

El diable i la seva sorprenent traça per construir ponts en un breu període de temps, normalment abans de la mitjanit o abans del cant del primer gall, i sempre a canvi d'alguna ànima humana, estan presents en nombroses llegendes sobre l'origen constructiu dels nostres ponts. Hom atribueix, doncs, al diable qualsevol pont aixecat sobre un riu o una riera, que per la forma d'estar construït, sembla desafiar les lleis de l'equilibri — vegeu l'alçària del pont del segle XIV sobre el riu Llerca al terme del municipi de Tortellà a la comarca de la Garrotxa— (Soler Simon, 2018, p. 35-51). Hom parla efectivament de ponts aixecats, “en una nit a fi d'arrabassar l'ànima d'un imprudent que se l'ha jugada; i explica com el dimoni després de córrer carregat de pedres amunt i avall durant les hores de foscor, quan ja només li manca de col·locar l'últim roc, es veu sorprès pel primer raig de sol” (Soler Simon, 2018, p. 82). A Catalunya es documenten almenys 302 ponts construïts amb pedra i per tots els Països Catalans hi ha almenys vint llegendes sobre

ponts i dimonis: a Ceret, Organyà, Gironella, Tarragona, la Bastida de Bellera (Pallars Sobirà), Isòvol, Llès (Cerdanya), Cardona, Montagut de Fluvià, el Grau de la Cluà (Noguera), entre Ripoll i Berga, Martorell, Tarragona, a Girona el pont del Dimoni de Santa Eugènia, el Pont Major. A la Garrotxa i a Girona ciutat hi ha dos ponts que deuen, doncs, els seus orígens llegendaris, als esforços constructius del diable, aquest DEUS INVERSUS al qual al·ludíem.

Durant l'alta edat mitjana un gran nombre de ponts van ser promoguts per tal de facilitar l'accés als llocs de culte cristià com eren els monestirs, les catedrals o els santuaris. Van tenir iniciatives d'aquest caire —aquesta santa voluntat constructiva— l'abat Oliba, (971-1046) o sant Armengol, bisbe de la Seu d'Urgell entre 1010-1035, els quals van promoure la construcció de camins i ponts d'accés als centres d'espiritualitat. Sant Armengol va participar en la construcció del pont d'Arfà (sobre el riu Segre), Setponts (Tarragona-Salomó) i Pont de Bar.

En un document de la ciutat de Tours de l'any 1035, concedit pel comte de Blois, es definia la construcció d'un pont com la construcció d'una obra pia, "Útil a la posteritat i en conseqüència agradable a Déu". L'Església, per estimular-ne la construcció, atorgava indulgències als qui treballaven en la construcció d'un pont. És durant l'alta edat mitjana, doncs, que el "pont" adquireix major simbolisme. L'antítesi de la figura cristiana del bé, i aquesta idea de fer un pacte amb el diable és concretament un concepte de la mentalitat medieval. El medievalista Alain Boreau (2004, p. 93) escriu que existeixen "innombrables tradicions folklòriques que ens reporten l'episodi del pacte amb el diable sota de totes les seves formes". Certament, el diable rivalitzava, doncs, amb la llei universal. Al final de totes les llegendes, el diable sempre resulta enganyat.³ És engalipat —mai millor dit— per un gat o un altre animal i per l'ànima del cristià que el diable requeria en el *pactus*. Per tal de buscar protecció divina i per tal justament d'evitar la llegenda que planava sobre alguns ponts del Diable, en algunes construccions sobretot a Galícia, en alguns ponts de terres hispàniques o a Portugal, es construïen en una riba uns oratoris anomenats *humilladeros*, o sigui, petites capelletes o oratoris els quals contenien imatges de sants protectors del pont. A França, bastants ponts van ser dedicats a Notre-Dame, a Nostra Senyora, per tant, doncs, una construcció amb aquesta dedicatòria ja evitava que hi orbités prop de la seva geografia qualsevol llegenda malèfica i qualsevol diable.

³ Considereu també de les nostres tradicions populars Sala i Canadell, 1977.

EL 'PACTUS' EN LA LITERATURA MEDIEVAL

En la literatura trobadoresca que es va donar en l'Europa romànica dels segles XII i XIII, el gènere de la pastorel·la ens sembla que no desdiu d'una conversió en literatura/divulgació del vell mite de la temptació del maligne. Aquest esperit del mal (s'amaga sota la caricatura d'un fals cavaller), el qual pretén fer un pacte amb la noia. El maligne disfressat provoca una pastoreta (força intel·ligent del bé) per tal que amb les seves argúcies li vengui no la seva ànima (que esdevindria allò més diabòlic), sinó que li vengui el seu cos. El maligne li demana que vengui el seu cos, temptació de la carn, per unes monedes. Incita la pastoreta perquè es prostitueixi, per tant, aquest fals cavaller, pretén tant sí com no d'abusar sexualment d'ella. En els textos de les pastorel·les, gènere en el qual excel·liren els trobadors Marcabré o Cerverí de Girona, es contrasta, doncs, en primer terme la temptació del mal *versus* la provocació i el triomf del bé, "la provocació del mal en contraposició a la intel·ligència, la saviesa i la perícia del bé", que encarna òbviament la noia o pastoreta la qual surt indemne i tanmateix orgullosa de les proposicions i seduccions del fals cavaller. Encara que sigui molt succintament podem recordar també que a la novel·la *Solitud* de Víctor Català (s. XX), la provocació o temptació sexual ve de part del personatge de l'Ànima, el qual encarna sens dubte la força diabòlica o perversa del mal.

Si féssim un repàs de molts textos literaris medievals des de les mateixes Homilies d'Organyà, a les Cròniques, apreciaríem com i quantes vegades apareix la qüestió o el tema de la temptació a les persones honestes per part del diable. En el *Fèlix o Llibre de Meravelles* de Ramon Llull, del segle XIII, hi apareix, per exemple, quan escriu (p. 211):

Esdevenç-se un dia que lo dimoni *temptà* una bona dona de luxúria e son marit de gelosia. Lo marit no contrastà al demoni, e fo gelós; e la bona dona contrastà al demoni, e fo forts en sa castedat, e hac paciència del mal estatge que son marit li menava dient-li moltes vilanies. Un jorn s'esdevenç que lo marit hac ferida sa muller per gelosia, e lo demoni *temptà* forment la bona dona de luxúria. Vençuda fóra la bona dona per la injúria que son marit li faia, e per la *temptació del demoni*; mas remembrà Déu, que ama castedat e desama luxúria... [i segueix parlant de com la dona és temptada per "temptació del demoni"]].

Francesc Eiximenis, (s. XIV, Girona) va dedicar vuitanta capítols del seu *Segon del Crestià* a explicar com l'home pot evitar les temptacions del dimoni.

També ho tracta en el *Terç del Crestià* quan es refereix al tractat del mal i en els orígens del pecat (p. 119):

És ver, emperò, que hi ha un llinyatge de temptacions que lo diable exsegueix contra nós, lo qual requer en l'hom qui el vol vençre gran avistament. E aquesta temptació proceeix per la potestat que és dada al demoni que ell pot exseguir arts màgiques e prohibites...

A la *Crònica* de Bernat Desclot (vol. III, p. 166), llegim en el capítol del Desafiament de Bordeus, que el rei Carles de Valois, referint-se al senescal de Bordeus, diu:

Aquest no és pars hom, ans és *diable d'infern*, del qual nuyl hom no's pot defendre mas ab lo seyal de la crou. Mas aquest és pijor, que ab seyal de crou ne de salpassa no se'n pot hom gardar; que quant hom se pensa que eyl sia luyn ·C· jornades, él és pres d'om.

En la tradició folklòrica catalana la presència del dimoni és una reminiscència de la dualitat medieval entre el bé i el mal. La denominació *pont del Diable* és, doncs, un reflex popular i folklòric d'aquest al·ludit pacte que hom fa o estableix amb el diable del qual ell, el malèfic, sempre surt escaldat. El dimoni és, doncs, el gran perdedor en la llegenda. Joan Amades, el gran folklorista de la nostra cultura, recull almenys cinc o sis llegendes en les quals el dimoni surt escaldat o mofat per les forces del bé: *La Caterina que va enganyar el dimoni*, *El dimoni i el porc*, *El fill del dimoni*, *La sopa del dimoni*, *El fill donat al dimoni*, etc.

En les llegendes dels ponts del diable o del dimoni hi ha, doncs, un fil conductor que és el bescanvi de l'ànima per assolir la fita (la de construir el pont per creuar amb seguretat un riu), això sumat a la nit més l'engany del diable a l'hora d'acomplir l'acord; BESCANVI D'UNA ÀNIMA + NIT + PACTE + ENGANY, són presents en totes les llegendes dels ponts, que en cada cas, com veurem, són revestides de lleugeres variants. La temptació del diable ens remet irremissiblement als mites populars de la por pels elements naturals, els aiguats i la nit (Verdon, 1998), més un afany per canviar el curs inexorable dels esdeveniments (el destí). Recordem que la nit té per còmplice els malefics i ja també a la Bíblia s'havia expressat aquesta desconfiança i por a les tenebres, altrament també símbol del destí de cadascú de nosaltres; l'infern i els dimonis, està clar, esdevenen el domini-àmbit de les tenebres.

Les llegendes del pont del Dimoni parlen molt sovint d'una noia, una donzella casadora, una pastora (Bastida de Bellera), una dona que ha de creuar un riu cabalós per anar a cercar aigua o veure's amb el seu promès, que es troba a l'altra riba del riu i vol tenir, tant sí com no, costi el que costi, un pont, per travessar a l'altra riba. A tal efecte fa un tracte (pacte satànic) amb el dimoni, el qual s'apareix en forma (de serp, de drac, ja a la Bíblia), o d'encobert, fals o sospitos cavaller a l'edat mitjana (agent maligne), per tal que li construeixi un pont en una nit (o en diverses, segons la llegenda), a canvi de concedir-li o (vendre-li) la seva ànima o la del primer ésser viu que creui el pont (vegeu el *pacte amb el diable*). El dimoni amb l'ajuda d'altres dimoniets o menairons / menairons (Lagarda-Mata, 2014, p. 138-139) ha de treballar sempre de nits abans que canti el gall, puix els galls > símbol solar, au de la matinada, esdevé emblema i al·legoria de la vigilància, per això sempre es representa el gall dalt dels campanars o torres en forma de penell perquè vigila per totes bandes el desordre i la perversió de Satanàs i els seus sequaços. En principi, doncs, aquest pacte satànic per la construcció del pont ha de suposar una reciprocitat entre les parts, NOIA / DIMONI; una simetria entre les forces del bé i les forces del mal. Però un cop acabada la construcció del pont, la noia o els vilatans que li donen suport hi fan passar –per a provocar la ira del diable– un animal, (un gat, un gos, un ase a o un porc per a més mofa...), perquè el diable, curt de mires, ha dit un “*ésser viu*” i llavors la noia, la donzella, la pastoreta o la dona pot passar a l'altra riba. Seguidament el dimoni, enfurismat per la burla, intenta enfonsar el pont però ja és massa tard perquè l'acció de Déu o d'algun sant ja ha beneït el pont, de manera que les forces del bé, vencen les forces del mal. Aleshores el diable —ésser inferior pel que fa al seu intel·lecte—, enfollit, arrabassa una gran pedra per destruir el pont però l'embat de la pedra esdevé tan brutal que la llança qui sap on i queda clavada al terra pels segles dels segles. La fúria de Satanàs, doncs, queda immortalitzada en la nostra etnografia popular per la llegenda que complementa la falla del pont del Diable. Seguidament a aquesta, obtenim les llegendes de la Pedra Dreta, per exemple, les que apareixen en les diverses narracions del pont de Sarrià-Sant Julià de Ramis, la llegenda de Sant Martí i la cadira del diable del municipi d'Osor, la pedra llarga de Sant Hilari Sacalm o la pedra dreta de Can Mateu de la Creu (Fàbrega, 2000b, p. 13; Maristany, 1998, p. 35; Cortadellas, 1996, p. 119-120).

PEDRES I PETJADES DEL DIABLE

La història es repeteix més o menys igual en cada llegenda i en cada pont de pedra, dels molts que hi ha a Catalunya. Cada pont té la seva peculiaritat, igual que els que podem documentar per Europa. Tanmateix i juntament amb les llegendes dels ponts del diable o del dimoni, existeixen als Països Catalans també els mites d'empremtes de peus i mans del diable localitzades vora alguns rius i ponts. Joan Amades en les *Tradicions i llegendes del Pirineu* (1997, p. 11-12) va recollir dues llegendes de “la petjada del diable” les quals es localitzen a la Garrotxa, “Una té forma de ferradura” i es troba al cim del Puigsacosta (Capsacosta) a la Garrotxa. En passar per allí el diable amb una grossa pedra al coll per acabar el pont de Sarrià de Ter, sentí cantar un gall (CALLICANTUS > Galligans), que anunciava el dia, i, furiós, donant un fort cop de peu, llançà la pedrassa la qual anà a caure al pla de can Formiga de Santa Pau. La puntada de peu fou tan forta que la muntanya es va esclavissar i el pedregall anà a caure a Camprodon.

Hi ha una altra petjada del diable al terme del poble de Mieres, vora el riu Ser. El diable es proposava fer una grossa muralla per contenir l'aigua del riu i així amb males intencions inundar el poblet i tots els camps de la vall de Sant Miquel de Campmajor perquè feia temps que no aconseguia guanyar ànimes per a l'infern entre els feligresos d'aquella vall. Treballava de dia i de nit i sant Martí li desfeia la feina (en la llegenda autòctona és una pastoreta que no era altra que santa Àgata, segona patrona del poble). A les tres o quatre nits de treballar, el diable, enfurit, abandonà l'empresa i, foll de ràbia, deixà marcades les seves petges a la pedra. Tenia un peu de gall i l'altre de boc (aquestes petjades del diable són segurament els forats de la palissada d'una vella resclosa, igual que les que hi ha damunt del saltant de Roca) (Fort, 1998).

En la roca viva del congost de Suerri, al terme municipal de Talarn, hi ha quatre forats, anomenats també potades o petjades del diable: “Sota el castell de Sarroca de Bellera hi ha quatre forats a la roca, que hom qualifica també de petjades del diable, marcades en deixar anar la darrera pedra que mancava en la construcció del pontarró, conegut per Pont del Diable de sota el castell.”

En alguns pobles i en determinades llegendes, hom observa, per exemple, les anques del diable en determinades pedres d'alguns cursos fluvials i en alguns espectaculars saltants d'aigua o cascades. Segons la tradició, el maligne hi deixava aquestes marques ciclòpies o gegantines

a causa d'una juguesca feta entre el diable i sant Martí per veure qui dels dos creuava la riera d'un salt (Pujol, 1992). La cosa certa és que l'home primitiu, prehistòric, ja divinitzà la pedra i dotà de genis i esperits aquelles pedres i roques que prenen formes excepcionals i capricioses. Són molts els monuments prehistòrics i/o megalítics envoltats de llegendes paganes o que ulteriorment tenen el diable com a comú denominador. Per exemple: la pedra dreta de Sant Julià de Ramis, la pedra de les Goges de Vallvanera (Vall d'Aro), la pedra dreta del Grau (Prats de Lluçanès), el Pic de la Fossa del Gegant (Coll de Carançà).

El pont més important a Catalunya anomenat pont del Diable és el de les Ferreres, a Tarragona; tot i que cal assenyalar, lògicament, que és un aqüeducte d'època romana. Els ponts del Dimoni més coneguts de les comarques gironines són, doncs, el pont trencat de Montagut al Fluvià (Arnau, 2000), el de Ribes de Freser (Ripollès), el de Santa Eugènia de Ter el qual, segons M. Teresa Pujol, era considerat des del segle IV una comunicació entre l'indret de Santa Eugènia i Girona (—ens sembla que és molt considerar per una data tan reculada!—), i en darrer terme el pont de Sarrià de Ter o Pontis Maior, sobre el qual hi pervisqué de bell antuvi la llegenda del diable i la pedra del diable però curiosament avui la seva llegenda s'ha ben perdut perquè del pont originari —era també sens dubte de factura romana— no en queda res i se l'anomena més aviat popularment el pont de l'Aigua. Quant al pont del riu Llierca al municipi de Tortellà, més conegut com el pont de Sadernes, malgrat les seves impressionants dimensions, no hi consta cap llegenda del diable (Soler Simon, 2018).

LA LLEGENDA DEL PONT DE SARRIÀ, EL PONTIS MAIOR

El pont que hi ha entre Sarrià de Ter i el raval de Pont Major (*Pons Maior*), Girona, no porta pas ni popularment ha assimilat el nom del dimoni, malgrat que és un pont de deu arcs que ja existia en època romana —com hem referit. Hi perviu una llegenda en què se'ns narra com el Maligne i les seves dots d'enginyeria van ser presents en la seva construcció.

La llegenda

La Maria, la noia més formosa de la comarca, estimava en Jacint, un ric hereu de l'altra riba del Ter. Veient el fort amor dels dos joves, les famílies consentiren l'enllaç. El dia abans de la cerimònia, la Maria va anar, com solia, a trobar el

seu amat, creuant el riu. Aquell dia, però, una forta llevantada impedia els enamorats creuar el riu per trobar-se. Desesperada, la Maria va cridar: “L'ànima donaria a qui pogués construir un pont per creuar el riu”. Llavors el diable va aprofitar per aparèixer davant la Maria i prometre-li el pont acabat abans de mitjanit, a canvi, això sí, de donar-li la seva ànima. Dit i fet, en Banyeta i milers de diablons alats començaren a treballar, portant pedres de Montserrat i dels Pirineus. Però la Maria sentia el pes de la culpa, i penedida, es va encomanar a Déu. Els seus precis van ser escoltats i forts vents i tremolors a les muntanyes van impedir que les forces malignes poguessin acabar la feina abans de mitjanit i van deixar caure les darreres pedres per tota la contrada. Són les pedres dretes que trobem des de Santa Pau, Sant Julià de Ramis, Sant Hilari i a la Vall d'Aro. La Maria, agraïda, acordà amb el seu promès ajornar un any el seu casori per expiar les seves culpes.

LA LLEGENDA DEL DIMONI A SANTA EUGÈNIA

Altres vegades, la llegenda no acaba tan bé. Al barri de Sant Narcís, a Girona, hi ha l'anomenat pont del Dimoni sobre el riu Güell, que durant molts anys va ser punt d'unió d'aquest barri amb l'antiga vila de Santa Eugènia de Ter. El pont va ser construït pel mestre d'obres Guillem Granollers, de Montfullà l'any de 1357 i va disposar de la col·laboració de Lucifer. El mestre Guillem no es va vendre l'ànima, però se la va hipotecar: va haver de passar mil anys de penitència a l'infern; un per cada pedra demanada al diable per construir el pont, dels quals gairebé n'ha complert set-cents. I segur que, en veure com el desmuntaven l'any 1968, per eliminar la via del tren d'Olot, i desaven les pedres al cementiri de Santa Eugènia, encara se'n va penedir més.

EL PONT DEL DIMONI DE SANTA EUGÈNIA DE TER

Sembla que la primera notícia que tenim de l'antic pont del Dimoni de Santa Eugènia de Ter, la dona el nostre il·lustre col·lega i amic Dr. Pere Freixas i Camps justament en un article als *Annals* del nostre Institut (1979) (Freixas, 1979, p. 395-406); es tracta d'un petit pontet sobre el riu Güell. La construcció del pont dataria del segle XIV, concretament de l'any 1357, quan arran d'un dels molts aiguats que sofria la ciutat s'emportaria un altre pont. Tenim notícia que els jurats de la ciutat van emprendre la construcció del que coneixem com a pont del Dimoni, el qual avui, febrer de 2019, gràcies

als àngels benefactors de l'Ajuntament de Girona, que tothora han de vetllar pels interessos populars (forces del bé), estan acabant ja satisfactòriament de reconstruir-lo. El pont medieval dataria, doncs, d'aquest any 1357 en què els jurats de la ciutat van contactar amb el mestre d'obres de la parròquia veïna de Montfullà, Guillem de Granollers (Guillelmus de Granullaris) perquè construís un nou pontet. Per tal d'afrontar les despeses de la nova construcció, els jurats acordaren cobrar el famós dret de barra o peatge (pontatge) als vianants i als animals que hi havien de passar: "*ab abtandum et refficiendum itinera et vias de sancta Eugenia et de Gerundella de plano et alias vias inde circumvicinas et etiam ad faciendum si nobis videantur et hoc pro comuni utili res publice*".

"El dit G. de Granollers d'ací a la festa de tots sants primer vinent age fet o fet fer al camin de Santa Eugènia en la riera de Guel axí com ja és assenyalat ·l· pont a pedre e a calç bon sercer e ferm e sofficient a son cost e a sa massion..."

La construcció del pont de Santa Eugènia es va contractar, doncs, per trenta lliures (barceloneses) sense comptar el cost dels materials. Es va construir amb un sol arc rebaixat amb carreus de pedra conjuntats amb mamposteria sobre d'una cornisa de pedra que donava suport i ornamentació a tot vol, on s'hi recolzaven també els corresponents carreus de les baranes. Com afirma i escriu l'historiador de l'art gòtic gironí Dr. Pere Freixes i Camps, "ben segur que aquest pont com tots els de la resta de la ciutat fou adobat moltes vegades, tantes com els aiguats i l'ús al llarg del temps el malmenaren". Sens dubte! En el contracte llatí/català que els jurats de la ciutat fan signar a Guillem de Granollers hi ha una cosa curiosa que ens podria fer sospitar: els jurats li indiquen les característiques tècniques que haurà de tenir el pont i li fan "prometra e jur(ar) sopra los sants IIIII evangelis de Déu que dilluns primer vinent comens a obrar e que contínuament obre en lo dit pont tant e com longament entro la obra del dit pont sia finida e acabade".⁴

Vista i llegida aquesta acta notarial, ens podem preguntar: ¿per què els jurats de la ciutat menen tant la pressa al constructor perquè en cap moment deixi o abandoni la feina, quan tots sabem que a l'edat mitjana les construccions es duïen a terme lentament i amb la màxima cura artística? ¿Per què l'apressen? ¿Per què el requereixen? ¿És que potser el 1357, al segle XIV, ja planava sobre el pont o existia la llegenda que tal vegada si paletes

⁴ AHG, Guillem Llobet, notaria I, sign. 18.

Imatge del pont del Dimoni entorn de l'any 1900. Autor desconegut. Ajuntament de Girona. CRDI.

Antic pont del camí vell de Santa Eugènia de Ter, conegut com a pont del Dimoni. Valentí Fargnoli, 1911-1936. Ajuntament de Girona. CRDI.

o picapedrers deixaven de treballar, potser l'acabarien aquells menairons o petits diables a les ordres de Satanàs?

No tenim notícia que la llegenda del pont del Dimoni de Santa Eugènia fos més reculada que la data de 1357, però aquest matís ens fa pensar que sobre la construcció del pont —tal vegada ja hi devia haver existit abans un pas o un altre pont més precari en el mateix indret abans de la data esmentada— planava potser alguna llegenda malèfica? ¿Com s'entenen si no les presses constructives? Al segle XIV no existien encara els contractes administratius amb data límit per entregar l'obra, creiem.

El pont del Dimoni era un pas sobre el riu Güell a l'altura de Santa Eugènia de Ter, fou construït, doncs, a mitjan catorzè segle i va unir en segles posteriors, el barri modern de Sant Narcís, a Girona, amb l'antiga vila de Santa Eugènia de Ter. A finals del segle XIX, alguns veïns es queixaven de la deixadesa i l'oblit en què estava el pont; qualificaven el pont de “símbol perdut”. A les pàgines del *Diario de Gerona* del 13 de setembre de 1892 es pot llegir: “El pont sobre el riu Güell a l'antiga carretera de Santa Eugènia es troba reduït a estat d'esquelet, és tan greu el seu abandonament, que s'ha deixat que l'acció del temps i alguns mal intencionats vagin destruint aquella obra que és tan útil per al trànsit”.

Les obres de desviació i canalització del riu Güell van causar que el pont es desmuntés amb la intenció de reconstruir-lo en un altre lloc. L'any 2014 es va aprovar un projecte de reconstrucció amb les pedres que encara es conserven, per tant, el pont passà de ser “símbol perdut” a “símbol d'esperança” (si cap diable s'interposa en l'entremig).

La fi del pont

El pont es va veure afectat per la transformació de la ciutat de Girona al s. XX. A escassos metres del pont, el riu Güell era creuat per un pont de ferro de la línia Olot-Girona, línia de via estreta que es va clausurar definitivament el mes de juliol de l'any 1969. Tots dos ponts van desaparèixer a causa de les obres de desviació i canalització del riu Güell. En la memòria d'aquest projecte, l'enginyer Agustí Palau Baquero indicava que el pont “seria traslladat al riu Galligants, a la part antiga de la ciutat pel seu valor arqueològic”. Les pedres del pont foren numerades i el pont del Dimoni va ser desmuntat peça a peça l'any 1968 amb la intenció de reconstruir-lo en algun altre lloc de la ciutat. Abans del seu enderrocament, l'ajuntament del poble empordanès de Monells també es va interessar per instal·lar-lo sobre el riu Rissec. Finalment

Foto del pont del Dimoni al barri de Santa Eugènia de Girona, ja completament reconstruït, 28 de març de 2019. Foto de l'autor.

el pont no fou traslladat al riu Galligants ni a cap altre indret sinó que les 140 pedres numerades es van dipositar en un solar municipal. Més tard, les pedres es van traslladar al cementiri de Santa Eugènia i, finalment, a uns magatzems municipals de Mas Xirgu.

Projecte de recuperació

Alguns intel·lectuals de Girona l'any 1981 van editar un periòdic amb la capçalera de Vicenç Huedo que es deia *El Dimoni* per tal de reivindicar assumptes municipals del barri de Santa Eugènia. El mateix any 1981, doncs, l'Ajuntament de Girona, en les primeres èpoques de l'alcalde Joaquim Nadal assumia per primer cop el compromís de recuperar el pont.

A finals de la dècada dels setanta, els veïns del barri de Santa Eugènia, Associació de Veïns de Santa Eugènia, el portaveu dels quals —primer en paper i ara en digital— ja van batejar la seva revista amb el nom *El Pont del Dimoni*, revista bimestral, Santa Eugènia de Ter, Associació de Veïns 1991-1993. Des de Santa Eugènia, antic poble annexat a Girona, els veïns van demanar aviat la recuperació de l'antic pontet i persones vinculades a l'AAVV de Santa Eugènia van promocionar actes reivindicatius per salvar el susdit pont del Dimoni: Enric Marquès, Jordi Creixants, Manuel Mesquita, Eduard Herrero, Salvador Llorente, Montserrat Fernández, Carmen Arjona, Josep Baquero, Carles Comas.

L'any 2014 es va aprovar el projecte de reconstrucció, de l'arquitecte Ramon Ripoll, tot i que encara no hi havia data d'execució. S'aprofitarien unes cent pedres originals per fer un 75% dels arcs. El nou emplaçament per al pont seria propera a l'antiga ubicació del pont, les obres del qual, amb alguna interrupció, gràcies a Déu —mai més ben dit—, van començar, l'abril de 2018 i s'han acabat a finals de març d'aquest 2019, sense que cap manairó s'hi hagi interposat.

VILES, INDRETS O BARRIS DE CATALUNYA QUE PORTEN EL NOM DE PONT DE...

- Pont Major (Gironès)
- Pont Xatmmar (Cornellà del Terri)
- Pont de Montanyana (Baixa Ribagorça)
- Pont de Molins (Alt Empordà)
- Pont del Príncep (veïnat Alt Empordà)
- Pont d'Armentera (Alt Camp)
- Pont de Bar (Baixa Cerdanya)

Pont de Cabrianes (Sant Fruitós de Bages)

Pont de Claverol (Pallars Jussà)

Pont de Rabentí (Berguedà)

Pont de Suert (població que antigament a penes era poblada, prengué el nom de l'únic pont ben fet que existia en aquella comarca)

Pont de Vilomara (Bages)

El Pontarró (poblat de cases disperses de Martorell)

Pontils (Alt Gaià)

Los Pontils (Ascó i la Fatarella)

El Pontís (riu afluent del Terri)

Pontós (Alt Empordà)

Ponts (camí d'Artesa de Segre)

Pontons (Alt Penedès)

El Pontonal (lloc antic del Baix Llobregat, prop de Sant Joan Despí).

Pontiró (Camprodon, Tregurà)

LA LLEGENDA DEL PONT DE SARRIÀ, LA PEDRA DEL DIABLE, RECOLLIDA PER MOSSÈN L. CONSTANS DE BANYOLES:

Del que ara us vaig a contar fa anys i panys quan encara Sarrià de Ter no tenia cap pont que el posés en comunicació amb la barriada de la vorera oposada. Aleshores calia passar el riu a gual fins que Pere Sacoma, el mestre que construí el campanar de Sant Fèlix de Girona, va bastir, en el segle XIV, damunt del Ter les grans arcades de pedra picada, que van donar nom a l'esmentada barriada del Pont Major. Aquesta és la història pura d'aquest pont, però a l'entorn del seu origen s'anà formant, a través dels anys, una llegenda embolcallada de poesia i de misteri.

Un capvespre, quan el so, amagat per castells de broma negra, s'havia colgat feia llarga estona darrera la serra de Rocacorba, una donzella sortia de Sarrià cap al Ter per passar-lo i anar-se a casar l'endemà al matí, segons uns, o arribar-se a Girona, on l'esperava el seu promès, segons altres. Fos el que fos, en arribar al riberal del Ter, el riu que anava amb un despit, que hauria fet tremolar un sant, diuen que va exclamar:

—Costés el que costés, ja el dimoni fes un pont per servir-me'n!

Com si algú la repetís, l'eco de l'horrible imprecació va retrunyir pel vessant de la muntanya que es banya als peus en la vorera dreta del riu, mentre les tenebres s'esquinçaven per deixar entreveure, voltat d'un filet de llum, un jove, galant i misteriós, que de cop i volta es plantà davant de la donzella i li demanà:

—Què tens, noia? Per què plores?

—Ah! —sospirà ella—, I tant que em convé!

—I què és el que et convé tant?

—Passar el riu.

—Però, noia, no veus que va tan gros i no hi ha ni pont ni palanca?

—Bé prou que ho veig, desgraciada de mi! I tant que em convé! —repetí la donzella, plorant de despit, mentre en els llavis del jove desconegut es dibuixava un somriure tot estrany que feia venir pell de gallina.

I és que el dimoni, que Déu ens l'aparti ben lluny i que ja us podeu pensar que era aquell misteriós aparegut, no podia dissimular una alegria semblant a la del caçador quan creu tenir l'ocell pres en el filat. Per això, amb veu temptadora, el maligne li fa:

—I ja que és tant el que et convé, quant donaries ara per un pont?

—Tot ho donaria!

—Fins l'ànima que tens?

—Fins l'ànima!

—I a quina hora has d'ésser a l'altra costat del riu?

—Abans que es faci de dia, pus m'hi esperen.

—Doncs mira, no et faltarà pont.

—Però qui el farà?

—Jo, estimada.

La noia, rient-se'n, advertí:

—Abans que no sigui mitjanit, perquè si no... tracte desfet.

I el diable desaparegué, tot fent esclatar un tro dels més esfereïdors que han fet retrunyir la terra, mentre a la claror dels llampecs que l'un darrera l'altre, il·luminaven feréstegament la nit, l'esperuguida donzella veié que tot un formiguer de figures humanes sortien del fons del Ter i les voreres i començaven a posar els fonaments del pont.

I com es posà a bategar d'angoixa el cor d'aquella noia! Al cap de poca estona s'adonà que les pilastres ja eren dretes i a punt de sostenir les arcades! Que llargues se li feien les hores!

Sense virior per donar un pas, com si les plantes dels peus li haguessin posat arrels a la terra, anava contemplant esfereïda l'obra infernal. Els arcs de pedra anaven saltant d'un pilar a l'altre com per art d'encantament. El pont ja tenia ulls i encara n'era molt lluny la fatídica mitjanit. Ja us podeu pensar les oracions que de tot cor resaria a Nostre Senyor i a l'Àngel de la Guarda l'eixelebrada noia perquè el dimoni no s'apoderés de la seva ànima, que en mala hora li havia promès.

Els mals esperits anaven proveïts de tres galls: un de blanc, que havia de cantar a les deu hores; un altre de ros, que havia de cantar a les onze; i un de negre, que, cantant a les dotze, donaria per acabada l'obra infernal.

Tot enfeïnats a construir el pont, els dimonis anaven cantant:

*Canti el gall blanc,
canti el gall ros,
mentre el negre no fos.*

Amb això el gall negre, amagant el cap sota l'ala s'adormia, i la infelïx donzella, que volia salvar l'ànima de les urpes de Satanàs, feia aire al gall amb el davantal perquè es despertés i cantés abans d'hora.

De sobte aixecà de terra els ulls plorosos, i, quin esglai!, a la claror d'un llampec contempla el pont llest per passar-hi. Només hi manca un tros de barana! La noia cau de genolls, i, amb un gran sanglot que li nua la gorja, resa com una santa mentre l'esperit de les tenebres, fregant-se les mans de satisfacció, espera les tres últimes pedres per contemplar l'obra: blocs enormes, colossals, que una allau de diables portaven ja, i que havien arrencat de la carena d'alteroses muntanyes.

Però voler de Déu! Per més que volessin com sagetes dretament cap al pont, en passar molt enlaire per les terres gironines, de sobte ressonà en l'espai el cant agut del gall que assenyalava la mitjanit, i aleshores els dimonis, ferits d'esglai per aquell crit estrident deixaren anar aquelles pedres descomunals que, caient de tant, quedaren mig enfonsades: l'una procedent dels Pirineus, al Camp de Can Formiga, al Pla de Reixac, en el límit de les parròquies de Sallent i Santa Pau; l'altra, arrencada de Montserrat, en uns terrenys propers a la població de Sant Hilari Sacalm, i la tercera, transportada de l'altra banda de Vallvenera de la Vall d'Aro. El primer bloc és conegut per la Pedra del Diable; el segon, per la Pedra Llarga; i el darrer, per la Pedra Aguda.

Amb un feréstec tro desaparegueren el gual del Ter tots els diables, els menairons, mentre la noia de Sarrià, tremolosa i agraïda a Déu, passava el pont tot just acabat de fer, però escarmentada per no tornar mai més a jugar-se el tresor inestimable de la seva ànima.

*Creu-me no vagis de nits,
perquè van mals esperits.*

LLEGENDES DEL PONT DE MARTORELL

El megàlit que es troba en un camp prop de Palau-solità, el diable el portava a coll des del Montseny, on l'havia arrencat, a Martorell, per acabar-hi el famós pont romà conegut per pont del Diable, que travessa el Llobregat. Part d'ençà del riu hi havia un gran hostel on no hi havia cap pou per a proveir-se d'aigua i hi havia una serventa que s'havia de passar gairebé tot el dia anant a cercar l'aigua amb un càntir a l'altra banda del riu en una fonteta. Un dia que el riu baixava molt ple va dir que més valdria donar-se al dimoni que haver de fer tants viatges a la font. A l'instant se li presentà un cavaller que li prometé fer-li un pont en una sola nit a canvi de la seva ànima. La serventa va acceptar. El diable —car no era altre el cavaller— es posà tot seguit a treballar amb tota fúria. Només hi mancava una pedra. La matinada s'acostava. En passar el diable per davant de Can Cortès, el gall d'aquesta casa es posà a cantar anunciant el dia. El diable, que només pot treballar durant les hores de la fosca, en sentir cantar el gall cregué que ja era de dia. No havent tingut temps d'acabar el pont, deixà caure amb ràbia la pedra a terra, i quedà dreta, tal com encara avui es troba, i enfonsada set canes. Hi ha variants segons les quals la serventa estava inquieta, es va llevar poc més enllà de mitjanit i veié que el pont ja estava gairebé llest. Cridà l'hostalera i plorant li contà el que li passava. La mestressa prometé salvar-la. Tirà una galleda d'aigua al damunt del pobre gall, que dormia. La bèstia es posà a cantar. Els galls veïns li contestaren fins a arribar a cantar els de Can Cortès de Palau, quan el diable passava per allí.

El pont anomenat del Diable de Martorell és d'origen romà i formava part de la via Augusta. Va ser construït l'any 10 aC per ser transitat per carros de bous, amb una llargada de 130 metres, la calçada ampla i pràcticament horitzontal, com es pot veure en els extrems, i amb una pilastra enmig del llit del riu. De l'època romana es conserven els estreps del pont amb unes inscripcions de les legions que hi van treballar i un arc triomfal honorífic al marge esquerre, probablement del segle II. Fins al segle XIV va ser l'únic pont de la vall baixa del Llobregat.

La batalla de l'*Ad Pontes* fou un enfrontament militar entre musulmans i francs a la rodalia del pont suposadament al voltant de l'any 792. El pont va ser destruït pel riu, que es va endur la pila central, i està documentada una reconstrucció de l'any 1143. Posteriorment es va reconstruir com a pont gòtic amb un sol arc, obra iniciada el 1283 i acabada als voltants de 1295, sota la direcció de Bernat Sellès. Va ser restaurat el 1768 per l'enginyer militar Juan Martín Cermeño. El gener de 1939 l'arc central va ser destruït per l'exèrcit republicà en retirada, i va ser reconstruït el 1963, mantenint l'estructura gòtica de 1283.

ALTRES PONTS DEL DIABLE

El pont del Diable de Sarroca de Bellera, al Pallars, és un pont romànic que unia el monestir de Sant Genís de Bellera amb el poble de la Bastida de Bellera salvant el barranc de Sant Genís.

El pont del Diable o pont Vell de Ceret al Vallespir, és un pont de pedra d'arc únic que data del segle XIV (entre 1321 i 1341), passa a sobre del riu Tec, té un abast de 45,45 m, el més gran d'un arc de pedra fet a l'edat mitjana.

EL PONT DEL DIABLE DE TARRAGONA

El pont del Diable de Tarragona té una doble filada d'arcades superposades, una alçària total de 26 m i una longitud de 217 m. Sobre el pont del Diable de Tarragona, conta la llegenda:

"En temps de la dominació romana i davant la necessitat que patia Tarragona d'aigua, calgué construir un aqüeducte per tal d'unir dos turons separats per una profunda torrentera. La construcció anava endavant i quan ja estaven llestes les dues rengleres d'arcades, les fortes ventades i la fúria de les tempestes enderrocaren el pont. El mestre constructor en veure l'enderroc del pont va dir tot desesperat que tan sols el dimoni podia fer un pont de mil anys de durada. Feta aquesta afirmació se li presentà de sobte el Diable i li digué que ell aixecaria un pont aquella mateixa nit amb pedra de la pedrera del Mèdol que seria de forta durada. Se li oferiren trenta bosses plenes de moneda d'or i d'argent. Més el Diable no volia diners. Deia que volia l'ànima del primer que begués l'aigua que passés pel pont. I tracte és tracte. El pont va ésser construït i a l'endemà el dimoni esperava a l'altra banda del pont el compliment de la paraula donada. Mentrestant, el mestre i els seus operaris des de l'altra part del pont li ensenyaren un ase que va ésser el primer habitant que va beure d'aquella aigua".

Dues versions menys conegudes

Existeixen diferents llegendes locals sobre el pont del Diable, recollides al llibre *Llegendes històriques de Tarragona*. La primera, és bastant semblant a la que s'explica sobre el pont del Diable de Martorell, es titula: *El diable i la donzella*. Diu així:

"Qui vegi per primera vegada, o per enèsima vegada, el pont romà que, pels seus arcs en forma de ferradures daurades, se l'anomena de les Ferreres —tot i que valdria més anomenar-lo de les Ferradures—, creurà que és una obra divina, una obra d'àngels... Però no és així! Qui el construï va ésser el mateix Diable! Ara us explicaré com ho féu. Abans, però he d'advertir-vos que els uns ho expliquen d'una manera i els altres d'una altra. Però l'essencial, el més important és saber que l'arquitecte fou el mateix Satanàs. La primera versió del fet conta que, ja fa molts segles, una donzella havia d'anar a buscar aigua cada dia a una gran distància de la ciutat i l'enutjava molt haver de pujar i baixar tant la vall que forma el lloc on avui s'aixeca l'aqüeducte. El Diable *pactà* amb la donzella construir-li un pont a canvi de la seva ànima. Ella a la vegada li posà una condició:

—Abans que torni a sortir el sol —li digué— ha d'estar acabada la teva obra; si no és així, la meva ànima restarà lliure del teu poder. Rient-se d'aquestes foteses, el Diable començà l'obra amb entusiasme, donant ja per segur la possessió de l'ànima de la joveneta tarragonina. Però aquell dia..., Déu va voler que el sol sortís abans d'hora, i el gall, fidel complidor de la seva missió, com cada dia, saludà el sol i, aquesta vegada, amb el millor i més estrident quiquiriquic de la seva vida. Fou una llàstima. Al Diable li faltava poc per acabar-lo. Es quedà sense l'ànima de la donzella i Tarragona tingué un aqüeducte, del qual s'ha servit molt en el transcurs del temps".

La segona, és genuïnament de Tarragona es titula: *El jugador empedreït*.

Diu així:

"A Tarragona hi havia un jugador empedreït que, a causa de la seva mala estrella, perdia en el joc tot allò que guanyava a la feina. Un dia, havent-se quedat sense ni un clau, com ja tenia per costum, en sortir de la taverna, desesperat, invocà el Diable i, cridant, li digué:

—Si aconsegueixes recuperar tot el que he perdut i, a més, que d'ara endavant, quan jugui, guanyi sempre, d'aquí a un any pots venir a buscar la meua ànima. El Diable acceptà la proposició amb molt de gust. Però Déu, creador i Senyor de les ànimes i dels cossos, s'interposà entre ambdós i li digué al jugador:

—¿Qui ets tu per disposar de les meves coses? La teua ànima em pertany. I jo en soc el Pare i serà del Diable si a mi em plau. Li poso una condició: que en una sola nit, exactament d'aquí a un any, i abans de trenc d'alba, es comprometí a fer un pont de pedra tan gran com jo indiqui. Si no és així, no tindrà el premi que li has ofert.

El Diable, rabiós perquè l'Altíssim li desbaratava sempre els bons negocis, es comprometé a construir el pont en el lloc indicat per Déu, entre el mas Pastor i el mas dels Arcs, a la vora del camí que condueix a la vila de Valls. Just al cap d'un any, tal *com s'havia pactat*, es posà mans a l'obra. Com un boig, tallava les pedres que trobava pels voltants i, per tal d'estalviar temps, les unia sense argamassa.

—Només que es mantingui dempeus fins a l'alba... —es deia.

Gairebé ja havia culminat l'obra; només li faltava col·locar l'última pedra a la dreta del monument —avui encara s'hi nota aquesta deficiència—, quan el gall del mas dels Arcs es posà a cantar saludant el sol que sortia del ventre del nostre mar.

El pobre Diable, brut i extenuat pel treball ímprobe realitzat en poques hores, en escoltar el gall i veure el sol, llançà la pedra a terra alhora que de la seva boca negra sortia una blasfèmia fenomenal. I fugí rabent perquè Déu no l'encalcés".

PONTS DEL DIABLE A FRANÇA

Pont de les gorgues de l'Herault

Conta la llegenda que els monjos enganyen el diable i van fer passar un gos pel pont perquè el diable els havia demanat l'ànima d'un dels seus "gossos servidors" i el monjo fa traspassar el pont a un dels cans més fidels que tenia i això va provocar la còlera del diable: "*Ah, Ah, Guillem tu m'as trompée, ma vengeance sera terrible...*". M'has enganyat Guillem, la meva venjança serà terrible. Amb la seva còlera va pretendre enderrocar el pont, però no va poder perquè el va construir massa sòlid de manera que el diable es llançà al fons d'una gran gruta i encara avui es pot sentir el tornaveu dels crits que fa el diable i és per això que els pelegrins i excursionistes que passen sobre el pont duen pedres a la butxaca per tal de defensar-se del dimoni.

Pont du diable de Thueyts- Ardèche méridionale

La llegenda d'aquest pont explica que els joves nois i les noies de la vila de Thueyts deixant-se portar per les seves lògiques passions amoroses a l'empara dels desitjos dels altres habitants de l'altre riba del riu, invocaren el diable per tal que els construís un pont a condició d'obtenir la primera ànima que creués el pont. Els habitants de la vila van acceptar però van enganyar el diable fent-t'hi passar un gat en primera instància però encara avui —segons hom diu— encara s'hi escolten les lamentacions dels vilatans que restaren presoners del diable.

PONT DE LES GORGUES DE SCHÖLLENEN, SUÏSSA

Les gorgues de Schöllenen es situen a Suïssa al cantó de l'Uri, entre els municipis d'Andermatt al sud i de Göschenen al nord. En aquestes gorgues s'hi produeix la intersecció o la confluència de dos rius: el Reuss i el Twärren. El riu Reuss s'escola per unes impressionants gorgues i el riu passa ajustat per un cèlebre pont del Diable que ja era construït amb fusta el 1230 i no va ser construït amb pedra fins al 1595.

Les gorgues salvatges de Schöllenen han estat des de temps molt reculats un obstacle molt difícil per superar en la ruta del Sant Gotard. És tal vegada des de principis del segle XII que hom va fer que les gorgues esdevinguessin practicables quan s'hi va construir i excavar un sender per a mules i alguns ponts de fusta, que la fúria de les aigües va endur-se avall. Va ser vers l'any 1220 que un ferrer d'un d'aquests pobles va fer unes cadenes amb ferro que sostenien unes llates de fusta i va fer un pont penjat per passar les gorgues. Hom documenta que el primer viatge a través dels camins i passos del Sant Gotard dataria de 1234. El primer pont de pedra que hi va haver al riu Twärren dataria de 1707 i tenia una llargària de 60 metres, l'Stiebender Steg o Pont del Diable. En temps moderns s'ha construït un altre pont amb l'embocadura d'un túnel que creua el Sant Gotard (1306 Stiebende Brugge, 1587 Teiffels Brucken). S'hi referia al segle XIX, l'escriptor francès François-René de Chateaubriand a les seves interessants *Memòries d'ultratomba*. Pot llegir-se el capítol 13, «El Valle dels Schöllenen. El Puente del Diablo», que fa referència a l'antiga llegenda del pont i a l'enorme pedra que anà a parar al prat de Wassen (Cantó d'Uri, Suïssa). Vegi's l'edició castellana, *Memorias de ultratomba*, llibros XXV-XLII, Barcelona, Editorial Acanalado 2004, pàgs. 2174-2176

La llegenda dels ponts de Shöllenen

El Ladman del cantó d'Uri a Suïssa emmenava els seus treballadors perquè construïssin un pont sobre les gorgues del riu, però després de donar un cop d'ull a la difícil orografia del terreny i veient que el projecte es feia impossible, va exclamar: “*Que le Diable construise ce pont lui-même!*” i el Ladman (alcalde) se'n tornà al poble. Llavors al vespre, un individu d'aparença estranya va trucar a la porta de casa seva i li va dir: “Tu m'han atribuït avui un encàrrec, jo us faré el pont en tres dies però a canvi jo m'emportaré l'ànima del primer que creui el pont.” L'alcalde ho va discutir amb els seus jurats davant la impossibilitat que

ningú més que el diable pogués construir el pont sobre les impressionants aigües tèrboles de la Reuss, per altra banda el maligne esperava impacient la seva recompensa. Aleshores un dels vilatans va deixar anar un dels seus bocs esperant de trobar una presa a l'altre costat del pont i així va ser com el diable va haver d'emportar-se l'ànima del boc. Llavors el diable, en un atac de ràbia i folia, va voler destruir el pont amb una pedra enorme de 2.000 quilos però no va poder. Després va intentar de temptar una dona que volia passar el pont, però ella abans de passar va clavar-hi una creu la qual va anihilar les forces demoníiques, i heus ací que el diable va veure els seus intents fallits per dues vegades. Humiliat el diable va tornar-se'n allà on havia vingut, als inferns i la impressionant pedra del diable ha quedat per sempre més al poble de Göschenen. Als anys 80, però, quan es va construir l'autopista del Sant Gotard, van haver de desplaçar la pedra 100 metres i va tenir un cost de 300.000 francs suïssos, en fi, una petita revenja del diable cinc-cents anys més tard. Diuen els suïssos: *"La vengeance est un plat qui se mange froid."*

ALTRES PONTS DEL DIABLE A FRANÇA I ITÀLIA

Es documenta també la llegenda del pont del diable a les poblacions de Ginabat i Montolieu, a prop de Foix (Ariège); en els ponts respectius d'aquestes viles existeix la llegenda que té com a denominador comú que el diable s'avé a construir el pont a canvi de l'ànima d'algun dels vilatants: *"Je construirai un pont mais en échange je veux l'âme du premier qui le traversera"*. La mateixa llegenda es reproduïx als ponts de Valentré a Cahors, a Ceret i el diable, esgarrifós, s'apareix i es concreta també en les gàrgoles de la catedral de Nostra Senyora de París. A Itàlia són nombroses també les llegendes del pont del diable, per exemple, a Borgo a Mozzano a la ciutat de Lucca, on hi ha un impressionant pont d'un sol arc per sobre del riu Serchio que data de l'any 1000, els arcs del pont del diable al centre de l'aqüeducte de Salern al sud de la península (Campània), a Torí, a la població de Lanzo Torinese, *"Il Ponte de la Folla"* a l'Emília Romana, citat ja l'any 1028, el pont de la població de Tolentino erigit ja al 1268 sobre el riu Chienti, a la Vall d'Aosta, el pont de San Martino (pont Saint Martin) sobre el torrent del Lys, a la província d'Udine. Hom documenta també el pont del diable a Cividale i finalment a Roma al pont de Tiberi se l'anomena també pont del Diable.

Per acabar aquest excurs sobre la presència del diable que plana sobre nombroses llegendes de construccions de ponts, ja erigits majoritàriament

a l'edat mitjana, com seria el cas del famós pont gironí del dimoni a Santa Eugènia, avui ja ben reconstruït a prop de l'indret on havia estat construït, podem acabar tanmateix amb unes citacions del poeta florentí Dante Alighieri. En els cants d'ultratomba de l'Infern de la *Divina Commedia* (2000) —com no podria ser altrament— ens hi fa aparèixer el dimoni també com a constructor de ponts. Vegem les citacions:

(Infern, cant XXI, 29-33), comentari:

Anem seguint per sobre els ponts i caminant penosament damunt les pedres dels esculls, per contemplar amb calma els diferents pecadors i els diferents martiris que es produeixen en cadascuna d'aquestes deu fosses concèntriques que volten el pou de Llucifer, i en les quals s'acoblen les ombres d'aquells que pecaren sota el signe del frau o de l'engany

*Così di ponte in ponte, altro parlando
che la mia commedia cantar non cura,
venimmo; e tenavamo il colmo,
quando restammo per veder l'altra
di Malebolge e li altri pianti
e vidila mirabilmente oscura*

Així d'un pont a l'altre, i departint
d'allò que ma Comèdia no en té cura
en ésser dalt de l'arc ja se'ns va obrint
als nostres ulls una altra fenedura
de Malfossats, amb gemegors constants,
i em sorprengué trobar-la tan obscura.

Cant XXII, comentari:

Quan Dant i Virgili s'adonen, contemplant la fossa plena de pega bullent, dels trucs dels condemnats, per evadir-se una estona del suplici, quan no són vigilats pels dimonis...

*E vidi dietro a noi un diavol'nero
correndo su per lo scoglio venire.*

*Ahi era nell'aspetto fero!
E quanto mi pareo nell'atto acerbo,
con ali aperte e sovra i piè leggero!*

I un diable negrenc em sorprengué
 que escull ençà ràpidament venia
 que ferotge la cara el feia ser!
 I com només de veure'l, m'espantava
 amb l'ala estesa i el peu lleuger!

BIBLIOGRAFIA

- ALIGHIERI, Dante (2000). *La Divina Commedia*. Traducció de Josep M. de Sagarra, Barcelona: Quaderns Crema.
- AMADES, Joan:
 (1982) *Folklore de Catalunya, Rondallística*. Barcelona: Selecta.
 (1997) *El Pirineu. Tradicions i llegendes*. Tremp: Garsineu.
- ARNAU I GUEROLA, Maruja (2000). *Els pobles gironins. Festes, història costums, tradicions*, Vol. VI, La comarca de la Garrotxa (I), Impremta Aubert Olot.
- BOREAU, Alain (2004). *Satan Hérétique, histoire de la demonologie (1280-1330)*. París: Ódile Jacob.
- CIRLOT, Juan Eduardo (2016), *Diccionario de Símbolos*, Barcelona, Siruela.
- CORTADELLAS, Xavier (1996), *La pedra dreta de can Mateu de la Creu. El poble dels cents focs. Llegendes de les Gavarres*. Edicions El Mèdol, 1996.
- DAFOE, Daniel (2007). *Història del Diable*. Barcelona: Adesiara.
- DESCLOT, Bernat (1949). *Crònica*. Vol. III, edició de Miquel Coll i Alentorn. Barcelona: ENC.
- DUBY, Georges (1993). *L'anno Mille, Storia religiosa e psicologica collettiva*. Einaudi Paperbaks, 72. Torí: Einaudi.
- EIXIMENIS, Francesc (2003). *Àngels e demonis*. Edició i comentaris de Sadurní Martí. Barcelona: Quaderns Crema.
- FÀBREGA ENFADAQUE, Albert:
 (2000a) *Llegendes i creences de ponts del diable, dòlmens i menhirs a Catalunya*. Sant Vicenç de Castellet: El Farell.
 (2000b) *Llegendes de ponts, dòlmens i menhirs a Catalunya, itineraris*. Sant Vicenç de Castellet: El Farell.
- FÀBREGAS, Xavier (1979). *Tradicions, mites i creences dels catalans*. Barcelona: Edicions 62.
- FORT i OLIVELLA, Joan, *La Vall de Campmajor*, Quaderns de la Revista de Girona, núm. 47, Girona, 1998.
- FREIXAS I CAMPS, Pere (1979). "Girona medieval, ponts i muralles". *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. XV, Girona.
- GOETHE, J.W. (2008). *Faust*. Traducció al català de Josep Lleonart, edició d'Isidor Cònsul. Barcelona, Edicions 62.

- GRIMAL, Pierre (1982). *Diccionario de Mitología griega y latina*. Barcelona: Paidós.
- IL GLABRO, Rodolfo (1990). *Cronache dell' anno mille*, Libro V. Milà: Fondazione Lorenzo Valla; Mondadori.
- KAPPLER, Claude (1986). *Monstruos, demonios y maravillas a fines de la edad media*. Madrid. Ediciones Akal.
- LAGARDA-MATA, Sylvia (2014). *El diable és català*. Barcelona: Angle Editorial.
- LE GOFF, Jacques (1977). *Pour un autre Moyen Âge*, "Culture ecclésiastique et culture folklorique au Moyen Âge: saint Marcel de Paris et le dragon". París: Gallimard.
- LLULL, Ramon (1980). *Fèlix o el Libre de Meravelles*. Barcelona: Edicions 62; La Caixa, 1980.
- MARISTANY, Manuel (1998). *Els ponts de pedra de Catalunya*. Col·lecció Som i Serem, 18. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- PUJOL MASSAGUER, Maria Teresa. *Els nostres ponts del diable*. Martorell, 1992.
- RUSSELL, JEFFREY B. (1987). *Il diavolo nel medioevo*, Editorial Laterza.
- SALA I CANADELL, Ramon (1977). "L'endimoniat del mas Camporiol". *Annals del Patronat d'Estudis Olotins*, p. 277-287. Olot.
- SOLER I AMIGÓ, Joan (1998). *Enciclopèdia de fantasia popular catalana*. Barcelona: Barcanova.
- SOLER SIMON, Santi (2018). "Algunes dades sobre el pont del Llierca de Tortellà". *Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca*, 29.
- SPRENGER, Jacob; KRAMER, Heinrich. *Malleus malleficarum*, Edició facsímil de 1486. Valladolid.
- VERDON, Jean (1998). *La nuit au Moyen Age*. París: Librairie Académique Perrin.
- VÍCTOR GAY, J.; GAY PUIGBERT, Carlus (2008). *Els ponts. Quaderns de la Revista de Girona*, núm. 134, Girona.
- VILA SIMON, Assumpció (1997). "La llegenda del Pont del Dimoni", in *Rev. Parlem de Sarrià*, juliol.